

סימן מו

הדלקת נרות חנוכה במקומות ציבוריים

ד' בטבת תשס"ח

שאלה:

א. חיילים הנמצאים באירוע חגיגי לכבוד החנוכה או בהתכנסות לצורך תדריכים וכדו', האם יכולים להדליק נרות חנוכה בברכה (כדי לשתף את שאר החיילים במצוות ההדלקה ובפרסום הנס ובייחוד שרובם לא ידליקו במקום אחר)?
ב. האם מותר או רצוי להדליק נרות חנוכה בברכה באירוע ציבורי בימות החנוכה, שחלק מהמשתתפים בו אינם מדקדקים במצוות ומן הסתם לא ידליקו בביתם?

תשובה:

א. עיקר ההדלקה – על פתח הבית

חכמים תיקנו להדליק נר חנוכה בפתח הבית, כדאיתא בגמ' שבת (דף כ"א ע"ב): "ת"ר נר חנוכה מצווה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה לרה"ר ובשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו". כלומר, אחת מגדרי התקנה היא מקום ההדלקה, והמקום הנכון לעשות כן הוא פתח הבית. אמנם אחת המטרות העיקריות בהדלקת נר חנוכה הוא לפרסם את הנס. כמובא בגמ' (שם כ"ג ע"ב): "בעי רבא: נר חנוכה וקידוש היום מהו, קידוש היום עדיף דתדיר, או דילמא נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא? בתר דאיבעיא הדר פשטה:

נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא". למרות זאת, עיקר התקנה בהדלקת נר חנוכה הייתה דווקא בבית ולא במקום המאפשר פרסום בצורה נרחבת יותר, שהרי ישנם מקומות שהפרסום בהם גדול יותר מפתח הבית, ככיכר השוק ורחובות הומי אדם ואעפ"כ לא מצינו בגמ' שמצווה להדליק במקומות אלו למרות הרצון לפרסם את הנס.

זאת ועוד, מצוות הדלקת הנרות היא זכר לנס פך השמן שבו הדליקו את המנורה בבית המקדש, ואם ההדלקה באה להזכיר נס זה לכאורה המקום הראוי ביותר לקיים את מצוות ההדלקה היה בבית הכנסת, שהרי מאז החורבן בתי הכנסת הם מהווים "מקדש מעט", כדברי הנביא, וכן פרסום הנס בהם גדול יותר מכל פתח בית, שהרי לא כולם גרים ברחובות ראשיים אך כולם מגיעים להתפלל לבית הכנסת, והפרסום בהם גדול. אעפ"כ לא מצינו בגמ' מצווה להדליק בבית כנסת אלא "נר איש וביתו" – כל אחד מדליק בפתח ביתו.

ראיה נוספת שמיקום ההדלקה הוא דווקא בבית בכך שהגמ' (שם כ"א ע"ב) מציגה פתרון לשעת הסכנה: ובשעת הסכנה מניחו על שולחנו ודיו. כשמדליקים בתוך הבית על השולחן כמעט ואין בכך פירסומי ניסא מלבד בני ביתו, ולכאורה הגמרא הייתה יכולה לחשוב על פתרון

בשבת (דף כ"ג ע"א) "אשה ודאי מדליקה דא"ר יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס". וכתב שם רש"י (ד"ה "היו באותו הנס") שגזרו יוונים על כל בתולות הנישאות להיבעל לטפסר תחילה, ועל יד אישה נעשה הנס". בדברי רש"י מוזכרים שני דברים שונים הקושרים את הנשים לחנוכה, האחד הוא הגזירה על בתולות ישראל, והשני הוא חלקן הפעיל בנס. אך המעיין בתפילת 'יוצרות' לשבת חנוכה (פיוטים שהיו נוהגים לאומרם בתפילה בימים טובים במדינות אשכנז, וחלקם ניתקנו ע"י גדולי הראשונים, כר"א הקליר ועוד) יראה את מקורו של רש"י ויבין ששני הטעמים מתחברים לטעם אחד. ב'יוצרות' מובא פיוט לשבת שנייה של חנוכה שנתחבר ע"י ר' מנחם ברבי מכיר חי' חזק ונאמר בו: "ויצו חקוק בקר השור ובכריח אפדני אין לכם חלק בה'... יעצו לבטל טבילות עם בזוז ומשוסה. יזמו לעשות נבלה ארוסה בטרם תנשא לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה, כנס אלעזר חנה בת סגנים וחורים, כנס אנשי המקום למשתה שמנים מובחרים כי כן יעשו בחורים, לעיני הקרואים יעלת חן ראשה פרעה... וכתונת הפסים אשר עליה קרעה, מלל יהודה אחיה חנה למה תבכי, מה לך אפוא כשיכורה תשתוחחי ותשתפכי. ותאמר לא אדוני אשה קשת רוח אנוכי, נבל פן יתעולל בי ביום חופתי נמצאתי מחללת את אבי ומוצאת לשרפתי, ואני אנה אוליך את חרפתי... ויכר יהודה ויאמר צדקה, עצה הבו לכם בקנאת עושה נוראים, עימדו מישחו מגן חטא יראים, ויחרדו

טוב יותר, שבשעת הסכנה ידליקו בביהכ"ס בפנים, ואז איכא פירסומי ניסא טפי. מגמרא זאת לומדים שעיקר ההדלקה הוא בבית, ואף במציאויות שאין בהדלקה פרסומי ניסא לרבים, מ"מ ידליק בביתו ויברך.

[אמנם זו בלבד אינה ראייה גמורה, דאפשר לתרץ עפ"י התוס' שם (ד"ה "ובשעת סכנה") דלא היה רגילות לחפש בבתיים ולכן מדליק בביתו, אבל בבתי הכנסת שהם מקומות ציבוריים ייתכן שהיו מחפשים בהם, ולכן בית כנסת לא יהווה תחליף לשעת סכנה ודו"ק. אך מ"מ בזה שתיקנו מעיקרא להדליק בבית ולא בבתי כנסיות זו הוכחה שההדלקה בבית חשובה אף יותר מפרסומי ניסא, דאם העיקר היה הפרסומי ניסא, אם כן במקום סכנה היה צריך לומר שאנוס הוא ופטור מן המצוות (שנדחות משום פקו"נ), וממסקנת הגמ' שיברך על נר שעל שולחנו בתוך ביתו משמע שהבית הוא עיקרי אפילו במקום שאין פרסומי ניסא כלל].

אכן ברמב"ם ובראשונים נוספים לא מצינו מצוות הדלקת נר חנוכה אלא בפתח ביתו מבחוץ (רמב"ם הל' חנוכה פ"ד ה"ז) ובשעת הסכנה מניחו מתוך ביתו (שם ה"ח).

ב. הבית היהודי כמוקד קדושת ישראל

מדוע תיקנו להדליק נר חנוכה בפתח ביתו ולא בבית הכנסת, מקום המזכיר יותר את המנורה עימה ארע הנס, וגם מקום בו יש פרסומי ניסא גדול יותר?
נראה לומר עפ"י דברי רש"י על הגמ'

תיקנו חז"ל את מצוות נר חנוכה בבית דווקא, ולא בבית כנסת או מקומות ציבוריים אחרים, אף ששם יש פרסומי ניסא גדול יותר, כי עיקר המלחמה היה על אופיו וצביונו של הבית היהודי.

עפ"י המדרש הנ"ל מובן מדוע התקנה להדליק היא דווקא בפתח הבית, שהרי אחת מגזירות היוונים חייבה את היהודים לכתוב על הדלתות "אין לנו חלק באלוקי ישראל", ובכך נאלצו ישראל לעקור את דלתותיהם כדי לא לכפור בה' מלכם, ומעשה זה פגע בצניעותם בבתיהם, וכל אלה הם אותם גזירות שבאו לפגוע בטהרת הבית היהודי וזה כלל ג"כ את גזירת הטבילה לנשים ולכן כאות וסמל לניצחונם של ישראל וניצחון קדושת הבית היהודי תיקנו חז"ל להדליק נר חנוכה בפתח הבית, כדי להזכיר שעל קדושת הבית יצאנו למלחמה מול תרבות יוון הטמאה, ושהבית היהודי מהווה חיץ בין תרבות ישראל לתרבות יוון, כדברי ר' צדוק הכהן מלובלין ברסיסי לילה (אות נז): "שזה היה עיקר נס דחנוכה לבטל עירוב וחיבור זה... כי זה כל שורש קדושת החשמונאים המתפשט בכל זרעם אחריהם מאחר שפעלו הקדושה לישאר קבוע לדורות עולם שלא ינחו להתערב עמהם זרע נכר... אבל בחנוכה עיקר זכר הנס הוא ע"י האור הנשאר קבוע לדורות להאיר במבואות האפלות לדעת כי ה' בדד ינחנו ואין עמו ערבוביא דאל נכר", עיי"ש.

מכל הנ"ל מובן מדוע חז"ל תיקנו להדליק נרות בפתח הבית ולא במקומות אחרים על אף שניתן היה לפרסם את הנס בצורה נרחבת יותר.

ויקומו כל הקרואים, פצו חזק ונתחזק בעד עמנו ומשפחותינו, פן תחוללנה בנותינו ויתערבו בנו משחיתנו, ויאמר הכזונה יעשה את אחותינו, צבאו פתח ארמון... קפץ יהודה ואחיו במירמה כבאים לחותנו, קרב ולקח אשרה העומדת לפניו לשיטנו ויתקעה בביטנו, ראשו כרת אלעזר וישלך חוצה לנדוף... שלטו היהודים בשונאיהם אשר אותם בזו", ועיין בפיוט נוסף שחיברו ר' יוסף ב"ר שלמה, שמופיע ב"יצירות" לשבת ראשונה של חנוכה ששם נאמר דברים מעין אלו.

דברים אלו רמוזים גם במגילת תענית העתיקה (פ"ו, בשיבסר ביה): "ובמה היו מצרים להם מלכי יון? היו מושיבים קסטריאות בעירות להיות מענין את הכלות... ובת אחת היתה למתתיהו בן יוחנן הכהן הגדול, וכשהגיע זמנה להינשא בא הקסטריין לטמאה, ולא הניחו אותו, וקינאו מתתיהו ובניו וגברה ידם על מלכות יוון ונמסרו בידן והרגום ואת היום שביטלו עשאוהו יו"ט", עיי"ש.

ממקורות אלו אנו לומדים שלמרות שהיו גזרות רבות בימי היוונים, כפי שמוכח בגמ' ובמדרשים, אך היוזמה והאומץ לצאת לקרב נבעה ממעשיה של בת מתתיהו הזועקת את כאבן של בנות ישראל המחוללות ביום חתונתן, והיא זו שזירזה את אחיה לצאת אל הקרב להילחם ולנצח. לכן רש"י התנסח במילים: "ועל יד אשה נעשה הנס", כי היא שגרמה להם להבין ולהיאזר באומץ וגבורה למלחמה על קדושת הבית היהודי.

כזכרון עולם לכך שיסוד מלחמתנו נגד תרבות יוון הייתה על קדושת הבית היהודי

בלבד ולא על אדם אחר, וכפי שהרגיש זאת "התניא רבתי" והעיר שרק האורחים יכולים להדליק. הב"י לעומתו לא הדגיש עניין זה, ומוכח שסומך דעתו גם על הטעמים האחרים ולכן אין קפידא מי יברך וידליק.

ב. פרסומי ניסא – הב"י מביא טעם נוסף בשם הכל-בו: "שהוא כדי לפרסם הנס בפי כל העם ולסדר הברכות לפניהם, שיש בזה פרסום גדול להשי"ת וקידוש שמו כשמברכין אותו במקהלות. וז"ל הריב"ש בתשובה (סי' קי"א): "המנהג הזה להדליק בביהכנ"ס מנהג ותיקין הוא משום פירסומי ניסא, כיוון שאין אנו יכולים לקיים המצווה כתיקונה להדליק כל אחד בפתח ביתו מבחוץ מפני שיד האומות תקיפה ומברכים על זה כמו שמברכים על הלל דר"ח אע"פ שאינו אלא מנהג, ומ"מ באותה הדלקה של בית הכנסת אין אדם יוצא בה וצריך לחזור ולהדליק כל אחד בביתו".

ג-ד. הידור מצווה וזכר למקדש – בדברי הכל-בו (סי' מ"ד) מופיעים שני טעמים נוספים: "ונהגו כל המקומות להדליק נר חנוכה בבית הכנסת להוציא מי שאינו בקי ושאינו זריז בזאת גם כי הוא הידור המצווה ופרסום הנס וזכר למקדש". בדבריו מוזכרים ארבעה טעמים: א. להוציא מי שאינו בקי ושאינו זריז בזאת. ב. הידור מצווה. ג. פרסום הנס. ד. זכר למקדש.

לכאורה כל הטעמים הללו קשים – דאם המצווה להדליק דווקא בבית, כיצד ניתן להוציא יד"ח בהדלקה בבית כנסת את מי שאינו מדליק בביתו מפני שאינו בקי או

ג. מקור המנהג להדליק בבית הכנסת

בראשונים המאוחרים יותר אנו מוצאים מנהג להדליק בכרכה גם בבית הכנסת, וכך כתב הטור (באו"ח סי' תרע"א ס"ז): "ומצווה להניחה בטפח הסמוך לפתח... ובבית הכנסת מניחה בדרום זכר למנורה שהיתה בדרום". וכמה טעמים מצינו לתקנה המאוחרת להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת:

א. מפני האורחים – כתב (שם) הב"י: "נראה שתיקנו כן מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו, וכמו שתיקנו קידוש בביהכ"ס משום אורחים דאכלו ושתו בבי כנישתא, וכן כתב הכל-בו.

הב"י ציין את הכלבו והריב"ש כמקורות למנהג ההדלקה בבית הכנסת וטעמיהם שונים זה מזה. הטעם הראשון שהזכיר הוא מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו וכמו שתיקנו קידוש בביהכנ"ס מפני האורחים שאוכלים ושותים בביהכנ"ס, וכתב זאת בשם הכל-בו (סי' מ"ד). המעיין בכל-בו לא ימצא שם טעם זה; טעם זה מופיע ב'תניא רבתי' סי' ל"ה וז"ל: ושמא נהגו להדליקה בעבור האורחים... אבל מורי הרב חביבי היה נמנע מלהדליקה בבית הכנסת כדי שלא לברך עליה, אבל אם היו אורחים ישנים בביהכנ"ס היו אורחים עצמן צריכין להדליקה דקי"ל אכסנאי חייב בנר חנוכה עכ"ל. וכן מובא בשיבולי הלקט סי' קפ"ה עיי"ש. לפי טעם זה בהדלקה בבית כנסת אין חידוש, שהרי מדובר באנשים שבית הכנסת משמש להם כבית ששם ישנים ואף סועדים. ויוצא מכך שהדלקה זאת מוטלת על הישן בביהכנ"ס

שהגויים יבדקו גם שם. לכן לא הוזכרה בגמ' הדלקת נר חנוכה של בית הכנסת ב"שעת הסכנה". מאידך, המנהג להדליק בבית הכנסת המוזכר בריב"ש עוסק בזמן ש"יד האומות תקיפה", כלומר אין אפשרות לקיים את המצווה כתיקונה ולהניח את הנר ברשות הרבים, מפני שקרוב לוודאי שהגויים יכבו אותו. לכן הפתרון הוא להדליק גם במקום בבית הכנסת, ששם הגויים לא ייכנסו כדי לכבות את הנרות. וכך מוכח מלשון הריב"ש: "כיוון שאין אנחנו יכולים לקיים המצווה כתקנה כל אחד בביתו שהיא להניחה על פתח ביתו מבחוץ... וכיוון שענתה שיד האומות תקפה עלינו ואין אנו יכולין לקיים המצווה כתקנה". ואולי זוהי גם כוונת הכל-בו (סי' מ"ד) שכתב: "וכתבו מקצת הגאונים ז"ל דבזמן הזה שמדליקים בפנים מפני חשש שמא יכבוה הגויים הדרים בינינו לא חיישינן לרגל מן השוק ומברכין אחר זה לכתחילה". ומאותה סיבה הנהיגו בתורת מנהג להדליק גם בבית הכנסת, כתחליף למצוות פרסומי ניסא שלא ניתן לקיימה כהלכתה בגלות, והוכיח הריב"ש שאף על מנהג ניתן לברך בשם ומלכות.

ד. דעת השו"ע

לגבי טעם ההדלקה בבית הכנסת

בשו"ע (או"ח סי' תרע"א ס"ז) כתב: "ובבית הכנסת מניחו בכותל דרום, ומדליקין ומברכין, משום פרסומי ניסא. הגה: ואין אדם יוצא בנרות של בית הכנסת, וצריך לחזור ולהדליק בביתו". השו"ע אינו מזכיר את הטעם הראשון

אינו זריז, הרי החיוב חל להדליק דווקא בבית, וכיצד ניתן להוציא ידי חובה במקום שאין חובה? (והרי לכאורה הרי זה דומה ליושב בסוכה בשמיני של חג, שוודאי שאינו מקיים מצווה!). וכן מה שכתב שיש בזה הידור מצווה – הכיצד ניתן להדר במצווה במקום שאינה חלה? ולטעם פרסום הנס צ"ע מדוע לא תקנו להדליק בכיכר העיר שבו יש פרסום נס גדול יותר? ואף הטעם של "זכר למקדש" צ"ע מניין לחדש כן בדבר שאין לו רמז בגמ' שכתבה שעיקר המצווה היא דווקא בבית?

ונראה שזוהי הסיבה שהב"י הביא גם את דברי הריב"ש שכתב שזהו מנהג ותיקין שתקנו זאת בשעת הסכנה כשהחלו להדליק בתוך הבתים, כתחליף לפרסומי ניסא שהיה צריך להיעשות לפי עיקר הדין להדליק מבחוץ. לכן הנהיגו להדליק גם בביהכ"ס בנוסף להדלקה בבית, עיי"ש. אך קשה על הריב"ש, שאם אכן זאת הסיבה להדלקה בביהכ"ס מדוע לא נתקנה תקנה זו מעיקרה, כבר בימי הגמ' הרי כבר בגמרא נאמר שבשעת הסכנה מניח על שולחנו בתוך הבית? ולכאורה הייתה הגמ' צריכה להזכיר גם את דין ההדלקה בבית הכנסת בשעת הסכנה?

ואולי ניתן ליישב שיש לחלק בין "שעת הסכנה" המוזכרת בגמרא ובין המושג "יד האומות תקיפה" המוזכר בדברי הריב"ש. שעת הסכנה היא סכנת הפגיעה במקיים המצווה (עיי' שבת דף כ"א ע"ב וברש"י ותוס' שם), וכשקיימת סכנה כזו היא קיימת גם בהדלקה בבית הכנסת, שהרי אף היא נעשית בפרהסייה וסביר להניח

ה. פרסומי ניסא בבית הכנסת
בזמן שיד ישראל תקיפה

כפי שראינו, המנהג להדליק בבית הכנסת נוצר כתחליף לפרסומי ניסא בזמן שיד האומות הייתה תקיפה ואי אפשר היה להדליק בפתח הפונה לרה"ר. משום כך צ"ע מדוע השו"ע (שכפי שראינו נמנע מלהביא את טעם ההדלקה משום הוצאת האורחים ידי חובתם משום שזה אינו נוהג כיום) שהחזיר בהלכותיו את העטרה ליושנה וכתב בכמה מקומות לקיים את המצווה כתיקונה - אינו מבטל את המנהג להדליק בבית הכנסת, כשם שביטל (לכתחילה) את המנהג לקדש בבית הכנסת, והרי כיום ניתן להדליק בפתח הבית מבחוץ ואם כן מדוע להמשיך את המנהג להדליק בבית הכנסת?

[החזרת העטרה ליושנה בדברי השו"ע (בניגוד למנהג שנהג באשכנז, מקומו של הרמ"א) באה לידי ביטוי בכמה מהלכותיו:

בסי' תרע"א ס"ז כתב: "מצווה להניחו בטפח הסמוך לפתח... הגה: ומיהו בזמן הזה, שכולנו מדליקין בפנים ואין היכר לבני רה"ר כלל אין לחוש כל כך אם אין מדליקין בטפח הסמוך לפתח...". ומדלא הזכיר השו"ע את דינו של הרמ"א נראה שבמקומו של השו"ע נהגו בזמנו להדליק בחוץ.

וכן הניף ידו השו"ע בשנית בסי' תרע"א ס"ח וז"ל: "חצר שיש לו שני פתחים משני רוחות צריך להדליק בשתיהן מפני החשד... הגה: ... מיהו בזה"ז שכולם מדליקים בפנים ממש ואין היכר לבני

שכתב בכ"י בשם ה'תניא רבתי' - כדי להוציא את האורחים שאין להם בית ידי חובתם, אלא כתב את טעם הריב"ש בלבד. ונראה שהשו"ע הולך לפי שיטתו בעניין עריכת קידוש בבית הכנסת (או"ח סי' רס"ט ס"א) וז"ל שם: "ועכשיו אע"ג דלא אכלי אורחים בני כנישתא לא בטלה התקנה, זהו טעם המקומות שנהגו לקדש בבהכנ"ס, אבל יותר טוב להנהיג שלא לקדש בבהכנ"ס, וכן מנהג ארץ ישראל". כלומר, מעיקר הדין אפשר לקיים את המנהג ואין זו ברכה לבטלה אף שבטל טעמה, מפני שתקנה שבטל טעמה אינה פוקעת מאליה נכך הוכיח הר"ן מהמנהג לומר ברכת "מעין שבע" בליל שבת כדי להתיתן לעם שבשדות הבאים באחרונה, אף שבימינו מציאות זו כבר לא קיימת. וכן כתב הרמב"ם בתשובה (פאר הדור סי' קמח) לגבי קיום תקנת חזרת הש"ץ גם במקום שכל הציבור בקי בתפילה, עיי"ש]. אמנם השו"ע כותב שעדיף שלא לסמוך על כך ולבטל את המנהג לקדש בבית הכנסת.

לכן לגבי נר חנוכה לא נקט את הטעם של הוצאת האורחים ידי חובתם, שהרי כיום שהאורחים אינם לבית הכנסת, דין זה שנוי במחלוקת. וכמו כן, אם היה זה עיקר הטעם היו האורחים צריכים להדליק את הנרות בעצמם (כפי שהסיק 'שבולי הלקט' בסי' קפ"ה). לכן נקט השו"ע כטעם עיקרי את טעמו של הריב"ש (והכל-בו) - משום פרסומי ניסא במקומות שיש מניעה להדליק בחוץ.

בעצמו אינו רשאי לשתות מן היין, והפתרון שהביא השו"ע בסי' רס"ט, שקטן ישתה מן היין - אף הוא אינו ראוי לכתחילה מדין חינוך. ולכן כתב מרן שיותר טוב להנהיג שלא לקדש בבהכנ"ס.

אך ע"י הדלקת נר חנוכה בביהכ"ס אין חשש שאנשים יימנעו מלהדליק בביתם, ולכן אין בעיה לקיים את המנהג (וגבי ברכה לבטלה - כבר כתב הריב"ש שמברכים על המנהג, כהלל בר"ח). ואע"פ שהטעם המקורי של המנהג פקע, מנהג שפקע טעמו אינו בטל מאליו (וכלשון 'העיטור' - "מאחר שנהגו נהגו"), בניגוד לדין שפקע טעמו - שבטל מאליו [והקידוש לאורחים בבית הכנסת אינו מנהג אלא דין, מדין "קידוש במקום סעודה"].

ו. ברכה על תוספת פרסומי ניסא

ונראה להוסיף טעם נוסף לכך שמנהג ההדלקה בבית הכנסת לא פקע למרות שטעמו פקע - נראה לומר, שכשם ש"מעלין בקודש ואין מורדין" כך מוסיפים פרסומי ניסא ואין ממעטים. לכן לאחר שהנהיגו להדליק בבית הכנסת משום פירסומי ניסא אע"פ שבטל הטעם שחייב לקבוע את המנהג, מכיוון שטעם המנהג לא בטל לגמרי, שהרי בכל זאת מתכנסים שם רבים, ויש בכך פרסומי ניסא - אין מבטלים וממעטים בפרסום הנס.

ואולי לזה התכוון הגר"א בביאורו לשו"ע סי' תרע"א ס"ה שהביא ראייה לכך שמברכים על נר חנוכה של ביהכנ"ס מברכת ההלל שאומרים בליל פסח בבית הכנסת. הרי עיקר התקנה הייתה לומר הלל

רה"ר כלל... אין מדליקים אלא פעם אחת בפנים. כן נראה לי וכן המנהג פשוט". אף כאן מוכח שבמקומו של השו"ע נהגו להדליק בחוץ, ולכן חשש לדין מראית עין, בניגוד לדברי הרמ"א.

וכן לגבי זמן ההדלקה (סי' תרע"ב ס"ב) כתב השו"ע רק את דינא דגמרא, ורק הרמ"א העיר "הגה: יש אומרים שבזה"ז שמדליק בפנים אינו צריך ליזהר להדליק קודם שתכלה רגל מן השוק, ומ"מ טוב ליזהר גם בזמן הזה.

ומה שכתב השו"ע (או"ח סי' תרע"א ס"ה) דבשעת סכנה מניחו על שולחנו, זהו ציטוט לשון הגמרא, אך לא הזכיר שזהו המנהג כיום].

אכן בדעת הרמ"א ניתן לומר כדברי בעל העיטור (ח"ב הל' חנוכה דף קי"ד ע"ד) שכתב: "ואחר שנהגו על הסכנה נהגו ומי שיכול להניחה מבחוץ ואם לאו על פתחו, ונהגו להדליק נר חנוכה בבית הכנסת". כלומר, הדברים תלויים זה בזה: מאחר שאין חובה להחזיר עטרה ליושנה בעניין מיקום ההדלקה, לכה"פ כל זמן שיד האומות תקיפה ויש חשש שיכבו את הנר - לכן יש עניין גם להמשיך את המנהג להדליק בבית הכנסת. אך לדעת השו"ע שבמקומו ובזמנו כבר שבה התקנה לקדמותה, לכאורה היה צריך לבטל את מנהג ההדלקה בבית הכנסת!

ונראה לתרץ ולחלק בין קידוש להדלקת נר חנוכה - מכיוון שקיום המנהג לקדש בבית הכנסת בזמן שאין אורחים עלול להכשיל את מי שאינו יודע שאין יוצאים ידי חובה בקידוש של בית הכנסת אם לא סועדים מייד במקום הקידוש. וכמו כן המקדש

שלו היא בבית מארחו, במקום שאוכל, ולכן יוצא י"ח בהדלקתו. אמנם השו"ע מוסיף שמשום מראית עין חייב הוא להדליק נר גם במקום שישן שם. והרמ"א שם לא חלק על השו"ע בנוגע להגדרת עיקר מקום החיוב, אלא רק על דין אכסנאי שלמנהג הרמ"א רשאי להדליק בעצמו, וכן על החיוב להדליק נר נוסף מפני החשד – שלדעת הרמ"א מכיוון שבימינו נוהגים להדליק בתוך הבית פוקע עניין החשד.

ואף בנידון דידן, אם חדר האוכל הוא מקום כינוס ושהייה של החיילים, כסלון בבית פרטי, ורק ישנים באוהלים או בחדרים סמוכים, א"כ אותו אולם הוי כביתו, ויכול להדליק בברכה בחדר האוכל.

אך אם מדובר בחדר אוכל הפתוח רק לשעות הארוחה בלבד וכל שאר הזמן הוא נעול, לא שייך להגדיר את המקום כביתו אלא כמסעדה, ולכן אין זה המקום המתאים להדלקה בברכה לכו"ע, בין לרמ"א ובין לשו"ע (ולא כפי שיש הרוצים לדייק מהרמ"א שעצם העובדה ששם הוא אוכל מגדירה את המקום כביתו לעניין הדלקת הנר. זה אינו, שהרי לא יעלה על הדעת לומר שמי שאוכל במסעדה או באולם שמחות ידליק שם ולא במקום שישן).

וה"ה לחדר אוכל בישיבות, מכיוון שבדרך כלל הוא פתוח רק בשעות הארוחה, ולאחר מכן ננעל, אין שייך להדליק במקום זה, שהרי זה דומה למסעדה הפתוחה בשעות מסוימות בלבד.

על כוס רביעית בשולחן הסדר, ובכל זאת פשט המנהג לומר אותו בברכה בבית הכנסת ברוב עם, משום פרסומי ניסא, עיי"ש. וא"כ אף בחנוכה, יש עניין להוסיף פרסומי ניסא על עיקר החובה, ואף שידליק בפרסומי ניסא על פתח ביתו, יוסיף פרסומי ניסא ברוב עם בבית הכנסת.

ז. הדלקה במקומות ציבוריים שאינם בית כנסת

מכיוון שההדלקה בבית הכנסת נסמכת על הישארות התקנה הקדומה על מקומה, לכן אין להוסיף מדעתנו להנהיג כן במקומות ציבוריים נוספים. ובפרט שלהדלקה בבית הכנסת ישנו טעם נוסף – זכר למקדש – כפי שכתב הכל-בו (סי' מ"ד). וכן משמע מדברי 'המנהיג' (סי' קמ"ח): "אלא שנהגו כך על זה שהנס בא במקדש בית עולמים, ועושים כמו כן במקדש-מעט בגולה לפרסם הנס, לפי שכולם מתקבצים שם". ואין לך בו אלא חידושו, ואין בכוחנו לתקן מנהגים חדשים ולהדליק בברכה במקומות ציבור שאינם בית הכנסת.

ח. הדלקה בחדר אוכל

אמנם נראה שלא כל המקומות שווים. למשל: חיילים הגרים באוהלים או במבנים ארעיים, ומתכנסים בחדר אוכל לאכילה ולתדריכים וכדו' מסתבר שיוכלו להדליק בברכה בחדר האוכל מדין בית, ולא מדין בית כנסת.

דין זה ניתן ללמוד מדברי השו"ע והרמ"א (או"ח סי' תרע"ז ס"ב) שאכסנאי הושהה רוב היום אצל בעה"ב ואוכל שם, אע"פ שישן בבית אחר, עיקר חובת ההדלקה

מ. החלת דין בית כנסת (זמני)
ע"י התכנסות מיוחדת

בהמשך הוא מביא את דברי רבו החולק על כך, אך דעתו נשארת במקומה). ונראה שיש לדמות דין אדם שאין לו שמן לדין אדם שאינו שומר תו"מ – שהרי בפועל שניהם לא ידליקו נרות חנוכה בביתם ורק ע"י השתתפות במצווה במקום ציבורי יוכלו לקיים את המצווה ולהשתתף בפרסום הנס שבה.

ב. הריטב"א (שבת דף כ"ג ע"א) בד"ה "הרואה נר חנוכה" אחרי שהזכיר דין הרואה כתב וז"ל: ונהגו להדליק בבתי כנסיות כדי לעשות פרסומי ניסא במקום הרבים. משמע שלדעתו הטעם העיקרי לקביעת התקנה של ההדלקה בבית הכנסת הוא פירסומי ניסא במקום הרבים, וא"כ ה"ה לכאורה לכל מקום שמצויים בו רבים ויש בו פרסומי ניסא גדול.

ג. הכל-בו בסי' מ"ד כתב: "ונהגו כל המקומות להדליק נר חנוכה בבית הכנסת להוציא מי שאינו בקי ושאינו זריז בזאת. גם כי הוא הידור המצוה ופרסום הנס", וטעם זה שייך ביותר בכינוס שבו משתתפים אנשים הרחוקים משמירת תו"מ. (ואע"פ שלעיל הקשינו על טעם זה, מ"מ הכלבו ס"ל הכי). ואולי בית הכנסת הוא רק דוגמה למקום שמתכנסים בו ולכן יש בו פרסום הנס, והוא הדין לכל המקומות שמתכנסים בהם הרבים.

ד. בשו"ת מן השמים (סי' כ"ה) לר' יעקב ממרויש (מבעלי התוס') כתב: "ועוד נסתפקנו על המקדשין בביהכ"ס, כי יש מקומות שנהגו שלא לקדש ושלא להבדיל בעבור שאין אורחים שם, ושאלתי אם הדין עמהם וטוב למנוע המקדשים, או אם טוב לקדש ולהבדיל כמנהג רוב המקומות,

בספר 'מקראי קודש' (לר"מ הררי; פ"י ה"ז) כתב בשם הגר"מ אליהו זצ"ל שציבור המתכנס למסיבת חנוכה במקום שאינו בית כנסת, אם מתפללים שם במניין תפילת ערבית – רשאים להדליק בברכה מדין ביהכנ"ס. ומשמע שאם עורכים במקום מסיבת חנוכה ללא תפילת ערבית, אף שיש בכך פרסומי ניסא אין מקום להדליק בברכה.

אמנם בהערה שם (אות כ"ג) הביא בשם מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל שהתיר להדליק בברכה אע"פ שאין מתפללים שם כלל, וכן כתב שבאולם שמחות שעורכים שם חתונה, מכיוון שיש בזה פרסום הנס, וכן ישנם שם הרבה אנשים שאינם שומרים תורה ומצוות ואינם מדליקים כלל נר חנוכה – ראוי להדליק בברכה. ולפי דברינו דלעיל הדברים קשים מניין לו חידוש זה? (וכ"כ הגר"ע יוסף בספרו 'חזון עובדיה', חנוכה, עמ' מ"ז ובהערה כ' בשם 'משנת יעקב' להגר"י רזנטל נר"ו בהלכות חנוכה עמ' ר"ס וכן בשו"ת 'אז נדברו' ח"ה סי' ל"ז; ח"ו סי' ע"ה; ח"א סי' ל"ב ול"ד).

ונראה ליישב את דברי מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל ושאר הגאונים הנ"ל, בכך שהיתר להדליק בברכה במקום שאינו בית כנסת נסמך על צירוף של מספר שיטות ראשונים:

א. ב'תניא רבתי' (ל"ה) כתב: "ושמא נהגו להדליק בעבור האורחים ובעבור מי שלא היה לו שמן להדליק נר חנוכה". (אמנם

לכן נראה, שכדי לצאת ידי חובת כל הדעות, גם אותם החולקים על מרן הגר"ש ישראלי, אם המדליק יסביר את פרטי הדינים לפני ההדלקה ויאמר שלכתחילה צריך כל אחד להדליק בפתח ביתו, ושכעת אנו מדליקים בברכה כדי להמחיש כיצד ואיך מדליקים נרות חנוכה וכיצד מברכים על המצווה – לכו"ע ניתן יהיה להסתמך על דברי שו"ת מן שמים, ולהדליק מדין חינוך, ובכך לקרב את אחינו הרחוקים לאבינו שבשמים ולהאחיב עליהם מצוותיו ולפרסם ניסיו. ונזכה במהרה שהקב"ה יערה עליהם רוח ממרום וישיבם בתשובה שלמה, ולא נזקק לדין זה, אכ"ר.

י. סיכום

א. הדלקת נר חנוכה עיקר מצוותה הוא בפתח הבית (הן מבחינה הלכתית והן מבחינה רעיונית), ואף כשלא ניתן להדליק בפתח בחוץ מדליק בפנים.
 ב. הדלקה בביהכ"ס הינה חידוש שלא נזכר ברמב"ם ולא בראשונים הקדמונים, אך הובאה בראשונים מאוחרים יותר שכתבו לחזק את תוקף המנהג, ודבריהם הובאו ב'בית יוסף'.
 ג. לדעת חלק מן הראשונים ניתן לדמות הדלקה במקומות ציבור להדלקה בבית הכנסת, ולדעת חלק מן הראשונים אין לדמות זאת. ומדי ספק לא יצאנו, וספק ברכות להקל, ולכן בסתם ידליק בלא ברכה.
 ד. אם במקום האירוע מתפללים תפילת ערבית במניין, ניתן להחשיב את המקום לכעין ביהכ"ס ולהדליק בו בברכה. וכך הורה הגר"מ אליהו (שליט"א) [זצ"ל].

והשיבו: אע"פ שאין קידוש אלא במקום סעודה מצווה לקדש ולהבדיל בבית הכנסת משום ברוב עם הדרת מלך, ועוד נרות חנוכה מדליקין בביהכ"ס אע"פ שכל אחד ואחד מדליק בביתו, ועוד כי יש אנשים שאינם יודעים לקדש ולהבדיל וכששומעים בביהכ"ס נותנים אל לבם ולומדים ומקדשים בביתם".

מדבריו עולים כמה עקרונות חשובים:

א. "ברוב עם הדרת מלך" שבקידוש, שהוא מנהג שטעמו עבר, דוחה חשש ברכה לבטלה, וקל וחומר ל"פרסומי ניסא" שבהדלקת נרות חנוכה (שהוא דין גמור ולא רק מעלה). ב. גם כאשר אדם לא יצא ידי חובה, אין חשש ברכה לבטלה אם יש במעשה הנוסף תוספת משמעותית למצווה. (לגבי נר חנוכה הדבר פשוט בעיניו, והוא לומד מכך אף לעניין קידוש בבית הכנסת).

ג. במקום שיש אנשים שאינם יודעים לקדש או להבדיל, וכן כל שאר המצוות, מותר לחזור ולברך בעבורם, ואין בכך חשש ברכה לבטלה, וכדין חינוך שמחנכים את הקטן ומלמדים אותו לברך בשם ובמלכות.

לצערנו, המציאות היא שבמסיבות חנוכה מצויים אנשים שאינם נוכחים בבית הכנסת, והדלקת הנרות במקום היא ההזדמנות היחידה שלהם ללמוד איך מקיימים בחנוכה מצוות הדלקת נרות וכיצד מברכים על הדלקתם, ולכן דברי שו"ת מן השמים מקבלים משנה תוקף לעניין זה – שאף אם אין מקור להדלקה במקומות אלו, אם מדליק ומברך לשם לימוד למי שאינו יודע, הרי זה מותר.

וברכותיה, ואז יוכל להדליק בברכה מדין
חינוך (בהסתמך על דברי שו"ת מן
השמים). ויש חולקים, אך הנוהג כן יש לו
על מי לסמוך, וכל אחד יעשה לו רב
ויסתלק מן הספק.

ה. כשלא ניתן לקיים תפילה במניין במקום
הכינוס (כשאינן מניין יר"ש וכדו') ניתן
להסביר לפני ההדלקה את עיקרי הדינים
של הדלקת נ"ח, ושכעת אנו מדליקים
בברכה כדי ללמד את סדר ההדלקה